

В.І. Степаненко¹, П.М. Недобой¹, Б.П. Недобой²

¹Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ

²КЗ КОР «Київський обласний шкірно-венерологічний диспансер»

Сергій Петрович Томашевський — видатний український вчений-дерматовенеролог та громадський діяч

У статті на підставі архівних документів подано матеріали про життя, науково-практичну і громадську діяльність одного з фундаторів Київської дерматологічної школи — Сергія Петровича Томашевського, який задовго до відкриття збудника сифілісу обґрунтував, що хірургічне видалення первинної сифіломи не впливає на подальший перебіг сифілітичної інфекції.

Ключові слова

С.П. Томашевський, Київський військовий госпіталь, університет, кафедра, сифіліс, клінічне відділення, науково-практична робота.

Дванадцятого жовтня 2014 року виповнюється 160 років з дня народження лікаря-дерматовенеролога, видатного вченого і громадського діяча, доктора медицини (1883), заслуженого ординарного професора медичного факультету Імператорського університету Святого Володимира, завідувача кафедри «накожных и сифилитических болезней» з 1897 до 1916 року С.П. Томашевського.

Сергій Петрович народився 1854 року в сім'ї сільського лікаря у Кролевецькому повіті Чернігівської губернії. Навчався в гімназії, вступив до Санкт-Петербурзької медико-хірургічної академії, яку закінчив з відзнакою у 1876 році. У зв'язку з початком російсько-турецької війни був призначений молодшим ординатором тимчасового військового госпіталю, що формувався у Києві, та був прикомандирований до Київського військового госпіталю. Через два місяці тимчасовий військовий госпіталь відбув на фронт. С.П. Томашевському не раз доводилося змінювати місце служби. Він надавав допомогу хворим і пораненим на території Румунії та Болгарії, за що 1878 року його нагороджено орденом Св. Станіслава третього ступеня.

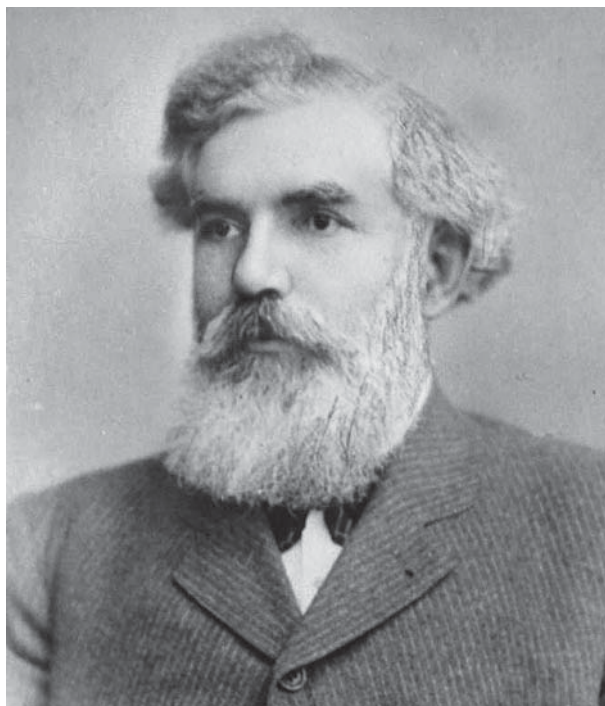
По війні у 1879 році переведений до Санкт-Петербурга на службу в клінічний військовий госпіталь Медико-хірургічної академії. Там вивчав військову хірургію, здобув ступінь польового хірурга та одночасно працював на кафедрі сифілідології у професора В.М. Тарновського. Через чотири роки (1883) захистив дисертацію на ступінь доктора медицини «О влиянии вырезывания первинного сифилитического затвердения на наступление и дальнейшее течение последовательных сифилитических явлений». Цього ж року його призначено військовим лікарем у Херсонський та Київський піхотні полки, які дислокувалися в Києві, та прикомандировано до Київського військового госпіталю для несення служби (1883—1886). У Києві С.П. Томашевський активно працює. Через півроку колеги обирають Сергія Петровича членом Товариства київських лікарів, і він неодноразово виступає з доповідями на його засіданнях. Узагальнювальні дослідження С.П. Томашевського довели недоцільність вирізання первинної виразки та сприяли докорінній зміні методів лікування сифілісу.

15 вересня 1883 року на конференції лікарів Київського військового госпіталю він виступив

з повідомленням «Псевдошанкры *Syphilis tuberculosa*; быстрое наступление гуммозного периода». На прикладі хворого солдата було показано, що нелікований сифіліс швидко переходить із вторинного рецидивного в гумозний період. Це спостереження опубліковано в збірці наукових праць лікарів Київського військового госпіталю. Цього ж року в «Военно-медицинском журнале» надруковано статтю «Интерстициальный ринит у больных хроническим сифилисом». 9 лютого 1885 року С.П. Томашевський демонструє пацієнта з первинним сифілітичним афектом з виразкуванням мигдалини. Ця робота публікується в журналі «Русская медицина».

15 лютого 1886 року С.П. Томашевський виступив з повідомленням про поширеність сифілісу та венеричних хвороб у військах Київського військового округу з 1870 до 1884 року, використовуючи звіти, подані окружному військово-медичному управлінню корпусними та дивізійними лікарями. Кількість венеричних хворих в окрузі становила 10,25 %. На підставі цих матеріалів С.П. Томашевський запропонував комплекс профілактичних заходів щодо зменшення рівня захворюваності на венеричні хвороби, зокрема і лікарсько-поліцейський нагляд за повіями. У 1887 році ці матеріали знайшли відображення в його доповіді на другому з'їзді російських лікарів у Москві. Там С.П. Томашевський виступив ще з однією доповіддю «Об амблиопии, развивающейся в течение кондилломатозного периода сифилиса». Матеріали ґрунтувалися на спостереженнях за 148 хворими на сифіліс, серед яких у 60 % знизилася гострота зору, а у третини його було втрачено. В доповіді зазначалося, що завдяки специфічному лікуванню зір повністю поновлювався. 27 березня 1887 року С.П. Томашевський демонструє лікарям військового госпіталю пацієнта із сифілітичним ураженням *vasis deferentis* та придатка яєчка.

У 1887 році С.П. Томашевського обрано на посаду приват-доцента госпітальної клініки «Дерматология с учением о сифилисе и венерических болезнях» Імператорського університету Св. Володимира. Його вступна лекція на звання приват-доцента мала назву «Исторический очерк о сифилитическом яде». В березні 1887 року йому було дозволено читати лекції студентам медичного факультету. 1887 року додатково до його обов'язків Сергія Петровича призначають молодшим лікарем Володимирсько-Київського кадетського корпусу. За сумлінну працю С.П. Томашевський 1889 року отримав орден Св. Станіслава другого ступеня. Через три роки (20 травня 1890 р.) він звільнився з військово-

Сергій Петрович Томашевський (1854—1916)

медичної служби та повністю зосередився на роботі в Університеті Св. Володимира.

Відаючи належну шану заслугам С.П. Томашевського, передусім у справі профілактики венеричних хвороб, на шостому з'їзді російських лікарів у пам'ять про М.І. Пирогова його обрано завідувачем секції суспільної медицини.

Після смерті професора М. Стуковенкова в березні 1897 року оголошено конкурс на заміщення вакансії на кафедрі «дерматологии с учением о сифилисе и венерических болезнях». На цю посаду було 7 претендентів, в тому числі 4 приват-доценти Університету Св. Володимира — С.П. Томашевський, П.В. Нікольський, В.К. Боровський, І.Ф. Зеленев. Останній зняв свою кандидатуру в травні 1897 року.

10 жовтня 1897 року медичний факультет провів закрите балотування кандидатів, і на посаду завідувача кафедри «дерматологии с учением о сифилисе и венерических болезнях» було обрано С.П. Томашевського. Відповідно до положення про клінічне відділення його призначено молодшим ординатором Київського військового госпіталю із залишенням на посаді при університеті. У 1899 році С.П. Томашевського обрано ординарним професором кафедри.

С.П. Томашевський зумів зберегти і примножити традиції, закладені його попередниками. Свого часу М.І. Стуковенков мріяв про відкриття на території Київського військового госпіталю сучасної університетської дерматологічної клініки з аудиторією та допоміжними примі-

щеннями. З ініціативи С.П. Томашевського для розміщення клініки в 1902 році побудовано дво-поверховий цегляний корпус за проектом відомого в ті часи військового будівельника інженер-капітана І.І. Лільє. Було враховано останні на той час вимоги і досягнення в будівництві медичних установ (нині в цьому корпусі розміщена кардіологічна клініка). Нове клінічне відділення було розраховане на 150 ліжок.

У новій аудиторії С.П. Томашевський по вівторках з 10-ї до 12-ї години читав студентам дев'ятого семестру лекції з таких розділів дерматології, як гіпертрофія і атрофія шкіри, новоутворення шкіри, паразитарні хвороби шкіри, а також лекції про сифіліс. Практичні заняття Сергій Петрович спочатку проводив щоденно з 12-ї до 14-ї години, а в подальшому двічі на тиждень: по вівторках — з 12-ї до 14-ї години із сифілідології, а щоп'ятниці в той же час з дерматології. Для практичних занять клініка була відкрита з 8-ї до 15-ї години.

З 1899 року лекції і практичні заняття із сифілідології проводили щоденно приват-доценти В.К. Боровський та О.А. Ліндстрем відповідно з 9-ї до 12-ї та з 11-ї до 12-ї години на базі клініки. Приват-доцент О.А. Ліндстрем проводив заняття зі студентами п'ятого, сьомого та дев'ятого півріч. Прекрасний лікар-діагност С.П. Томашевський був доступним для усіх хворих. Для навчання студентів використовувалися можливості амбулаторного прийому, а охочих бути присутніми на ньому було багато, що зумовлювалося високим авторитетом клініки, окрім того, ліки бідним хворим видавали безплатно.

Для лікарів в університеті 1907 року організовано шеститижневі «повторні» курси, де С.П. Томашевський читав лекції «Сифіліс головного мозку, його профілактика, клініка і лікування», «Ускладнення перелою сечовипускального каналу в чоловіків». Окрім здібностей клініциста і педагога, Сергій Петрович мав талант організатора. Особливо цікавими були його клінічні лекції про сифіліс.

З ініціативи С.П. Томашевського було організовано Київське сифілідологічне і дерматологічне товариство, перше засідання якого урочисто відкрилося 24 травня 1900 року. С.П. Томашевського було обрано його головою, яким він залишився до кінця свого життя (1916). За його сприяння у 1907 році з нагоди десятиріччя з дня смерті М.І. Стуковенкова в Києві було поведено наукову конференцію. На засіданні фізико-хімічного товариства, заснованого М.І. Стуковенковим, з доповіддю «Значення робіт професора М.І. Стуковенкова в галузі терапії сифілісу» виступив його учень професор П.В. Нікольський, який спеціаль-

но приїхав до Києва з Варшави, де на той час завідував профільною кафедрою.

С.П. Томашевський постійно піднімався службовими сходинками: у 1876 році він титулярний радник, у 1879-му — колезький асесор, у 1883-му — надвірний радник, у 1887-му — колезький радник, у 1891-му — статський радник, у 1907 році йому присвоєно високий чин дійсного статського радника, який прирівнювався до звання генерал-майора.

У 1910 році закінчився термін служби С.П. Томашевського. Медичний факультет звернувся з проханням щодо продовження терміну його служби. Міністр освіти не заперечував, і за С.П. Томашевським було залишено кафедру та завідування клінічним відділенням при Київському військовому госпіталі. Тривалий час з С.П. Томашевським працювали О.Г. Лур'є, приват-доценти В.К. Боровський, П.В. Нікольський, О.А. Ліндстрем, І.Ф. Зеленев, які свого часу розпочинали трудову діяльність у клініці, очолюваній професором М.І. Стуковенковим.

С.П. Томашевський для роботи в клінічному відділенні підібрав молодих лікарів та активно залучав їх до науково-практичної роботи. Серед них асистент госпітальної сифілідологічної клініки, доктор медицини Василь Федорович Деміч, який згодом став досвідченим лікарем, спеціалістом у царині народної медицини. Про результати своєї роботи в галузі дерматології він переважно доповідав на засіданнях Київського товариства лікарів. У 1907 році В.Ф. Деміч, виступаючи під час обговорення доповіді лікаря О.Г. Лур'є (в подальшому професор, завідувач кафедри дерматології Київського клінічного інституту, нині — Національна академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика) з приводу пацієнта з вузлуватою лепрою, звернув увагу слухачів на те, що відомості про кількість хворих на лепру в Росії далеко не повні. Під час поїздки в складі протичумної комісії він виявив 10 випадків лепри, які не були зареєстрованими. В.Ф. Деміч опублікував оглядову роботу «Сифилис, венерические и кожные болезни и их лечение у русского народа», що мала три розділи. В першій частині наведено огляд народних назв сифілісу, венеричних і шкірних хвороб, у другій — погляди простих людей на причину, походження і суть цих хвороб, а також способи лікування. У третій частині — народні засоби, емпіричні та забобонні, якими в давнину лікували такі хвороби. Себе В.Ф. Деміч називав сифілідологом-терапевтом. Він неодноразово доповідав про результати своєї роботи на засіданнях Київського товариства лікарів, головним чином з дерматології. Заслугою В.Ф. Деміча є організація спеціалізованої допомоги пацієнтам

зі шкірними та венеричними хворобами на театрі воєнних дій. Під час російсько-японської війни В.Ф. Деміч був головним лікарем першого і єдиного спеціалізованого венерологічного військового лікувального закладу тилу всіх діючих армій, який проіснував два роки. За час його роботи в госпіталі лікувалося 28 154 хворих, понад 90 % з яких страждали від венеричних хвороб, а у 35,8 % пацієнтів було виявлено сифіліс. Проаналізувавши всі недоліки в організації дерматовенерологічної допомоги, В.Ф. Деміч запропонував шляхи їх усунення. Окрім організаційних заходів, він приділяв велику увагу місцевим факторам театру воєнних дій і їхньому впливу на поширення венеричних захворювань. Зокрема, він описує місце розташування госпіталю. *«В Харбине, этом городном, оживленном тыле русской армии, то проходившего через его на войну и обратно, то выславший всех своих больных, слабосильных, командирующий разных чинов за покупками и другими поручениями, опять таки, благодаря нашей некультурности, создавались самые благоприятные условия, среди которых идущих рука об руку Вахх и Венера могли пожирать обильную жатву»*. У звіті, окрім класичного перебігу сифілісу, В.Ф. Деміч значну увагу приділив розгляду різних казуїстичних випадків у російській мільйонній армії. Для лікування сифілісу застосовувалися ін'єкції 10 % саліцилової ртуті по 1,0 мг. Також широко застосовувалося хірургічне видалення бубонів. Для цього в штаті госпіталю було два хірурги.

У 1902 році за поданням С.П. Томашевського медичним факультетом і Радою Університету на посаду асистента було обрано лікаря 77-го Ставропольського піхотного полку П.П. Юдіна, але начальник головного медичного управління не затвердив його кандидатуру. Керівництвом місцевого військового гарнізону П.П. Юдін був прикомандирований до Київського військового госпіталю і виконував обов'язки асистента клініки без платні. В подальшому П.П. Юдін стане відомим у Києві дерматовенерологом. 1908 року в «Университетских известиях» опубліковано його оглядову статтю, присвячену ангіокератомам.

С.П. Томашевський неодноразово звертався до декана медичного факультету з проханням порушити клопотання перед військовим відомством про призначення на посади штатних та позаштатних ординаторів дерматологічної і сифілідологічної клініки Імператорського Університету Св. Воло-

димира при Київському військовому госпіталі. Ці звернення, як правило, підтримувалися.

Під час Першої світової війни С.П. Томашевський залишався на своїй посаді і був у списку лікарів Київського військового госпіталю. Багато співробітників клініки працювали на фронті. На початку війни С.П. Томашевський першим у Києві порушив питання необхідності організації в місті лікувальних закладів для надання допомоги пораненим.

З початком війни (за спогадами М.Д. Стражеска) С.П. Томашевський об'єднав навколо себе всю думську і медичну спільноти, за його сприяння було засновано Дегтярівську богадільню — найбільший лазарет у Києві для допомоги пораненим. Він працював з ранку до пізньої ночі. У 1914 році за клопотанням командування молодшого ординатора Київського військового госпіталю, заслуженого професора Імператорського університету Св. Володимира, дійсного статського радника С.П. Томашевського нагороджено орденом Св. Станіслава першого ступеня. Він також мав ордени Св. Станіслава третього та другого ступенів, Св. Анни третього і другого ступенів, Св. Володимира четвертого та третього ступенів.

Діяльність С.П. Томашевського виходила далеко за межі спеціальності. Він був одним із засновників товариства любителів природи, Київських вищих жіночих курсів, де започатковано медичне відділення (був директором, професором і казначеєм). У подальшому з ініціативи С.П. Томашевського ці курси реорганізовано в Київський жіночий медичний факультет, який він очолював протягом восьми років. Також з ініціативи С.П. Томашевського на заощаджені кошти за час існування дерматологічного відділення на території Кирилівської та Цесаревича Олександра лікарень було споруджено кілька будівель для теоретичних кафедр і клінік.

З 1915 року, незважаючи на тяжку хворобу, Сергій Петрович багато уваги і часу приділяв реорганізації жіночих медичних курсів у Київський жіночий медичний інститут. Завдяки його наполегливості у 1916 році було отримано відповідний дозвіл із Санкт-Петербурга.

Помер Сергій Петрович 8 березня 1916 року від грудної жаби. Буквально за кілька годин до смерті С.П. Томашевський опрацьовував з колегами остаточний варіант проекту статуту Київського жіночого медичного інституту.

Список літератури

1. Бойчук М.П. История Киевского военного госпиталя.— К., 2005.— 776 с.
2. Гончарук Е.Г. 160 років національному медичному університету імені О.О. Богомольця.— К., 2001.— С. 368.
3. Демич В.Ф. Сифилис, венерические и кожные болезни и их лечение у русского народа. Рус. архив патологии, клинической медицины и бактериологии / Под ред. В.В. Подвисоцкого.— СПб, 1901.— С. 337—364; 423—455.
4. Дневник VI Съезда русских врачей в память Н.И. Пирогова // Прибавление к № 12 дневника / Под ред. А.В. Холдина.— К., 1896.— С. 88.
5. Каришева К.А. Сергей Петрович Томашевский // Врач. дело.— 1955.— № 1.— С. 77—78.
6. Кафедра дерматології та венерології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (історичний нарис) / За ред. В.Г. Коляденка.— К.: Купріянова, 2008.— 152 с.
7. Киевский календарь на 1901 г. / Под ред. В.Д. Бублика.— К., 1900.— С. 357.
8. Лекции медицинского факультета Университета Св. Владимира // Университетские известия.— 1902.— № 9.— С. 70—72.
9. Протоколы заседаний Совета Университета Св. Владимира // Университетские известия.— 1887.— № 3.— С. 1—2.
10. Справочная книжка для членов VI Съезда Общества русских врачей в память Н.И. Пирогова.— К., 1896.— С. 68—69.
11. Томашевский С.П. О влиянии вырезывания первичного сифилитического затвердения на дальнейшее течение сифилиса: Автореф. дис. ...д-ра мед.— СПб, 1883.
12. Томашевский С.П. Случай мягкого шанкра на правой миндалевой железе (*ubacus molle tonsillae dextre*). Из госп. сифилитич. клиники ун-та Св. Владимира проф. Стуковенкова.— СПб: Тип-лит. Б.Г. Ямпольского, 1884.— 10 с.
13. Томашевский С.П. Интерстициальный ринит у больных сифилисом // ВМЖ.— 1883.— № 3.— С. 45—52.
14. Томашевский С.П. Исторический очерк о сифилитическом яде. Вступительная лекция.— К.: Университет. тип., 1887.— 25 с.
15. Томашевский С.П. Об амблиопии, развивающейся в течение кондиломатозного периода сифилиса / Протоколы заседаний Общества киевских врачей за 1886—1888 гг.
16. Томашевский С.П. О мотивах учреждения и ближайших задачах деятельности Киевского сифилитологического и дерматологического общества // Рус. журн. кожн. и венер. болезней.— 1901.— Т. 1, № 1— 6.— 286 с.
17. Томашевский С.П. Техника лечения салварсаном, с предисловием проф. Lesser'a / Пер. с немецкого Е.В. Залевской; под ред. М.Я. Вейтмана.— СПб: Практическая медицина, 1911.— 30 с.

В.И. Степаненко¹, П.Н. Недобой¹, Б.П. Недобой²

¹ *Національний медичний університет імені А.А. Богомольця, Київ*

² *КУ КОС «Київський обласний шкірно-венерологічний диспансер»*

Сергей Петрович Томашевский — выдающийся украинский ученый-дерматовенеролог и общественный деятель

В статье на основании архивных документов представлены материалы о жизни, научно-практической и общественной деятельности одного из основателей Киевской дерматовенерологической школы Сергея Петровича Томашевского, который задолго до открытия возбудителя сифилиса обосновал, что хирургическое удаление первичной сифиломы не влияет на дальнейшее течение сифилитической инфекции.

Ключевые слова: С.П. Томашевский, Киевский военный госпиталь, университет, кафедра, сифилис, клиническое отделение, научно-практическая работа.

V.I. Stepanenko¹, P.N. Nedoboy¹, B.P. Nedoboy²

¹ *O.O. Bogomolets National Medical University, Kyiv*

² *Kyiv Regional dermatovenerologic dispensary»*

Sergei Petrovich Tomashevskiy — outstanding ukrainian scientist, dermatovenerologist and social activist

Basing on archival documents the article presents materials about the life, scientific, practical and social activities of one of the founders of Kiev dermatovenerologic school Sergei Petrovich Tomashevskiy, who proved long before the causative agent of syphilis was found, that surgical removal of the primary syphiloma does not affect the further course of the syphilitic infection.

Key words: S.P. Tomashevskiy, Kiev Military Hospital, university, department, syphilis, clinical department, research and practical work.

Дані про авторів:

Степаненко Віктор Іванович, д. мед. н., проф., зав. кафедри дерматології та венерології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

Недобой Павло Миколайович, к. мед. н., доцент кафедри дерматології та венерології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

01601, м. Київ, вул. Шовковична, 39/1. Тел. (044) 255-16-32

Недобой Богдан Павлович, лікар-дерматовенеролог Київського обласного шкірно-венерологічного диспансеру